

Daniar Mutalâp

REDACTIA SCURTĂ A UNEI SCRIERI ASCETICO-MISTICE ATRIBUITE LUI EVAGRIE PONTICUL ÎN LITERATURA ROMÂNĂ VECHIE (I)

1. Cunoscut sub denumirea de *Cuvântul de umilința sufletului*, textul de care ne vom ocupa reprezintă o scriere ascetico-mistică, atribuită Sfântului Evagrie Ponticul în cadrul tradiției slavone, care a circulat în manuscrisele românești cuprinse între mijlocul secolului al XVII-lea și începutul veacului al XIX-lea. Acesta a fost difuzat atât în mediul monastic, cât și în cel laic, fiind citit atât de călugări, cât și de mireni drept o predică, o scriere ascetică (dedicată pustnicilor), un „cuvânt de învățătură” utilizat în instruirea viitorilor preoți și un canon sau o rugăciune penitențială.

La baza acestuia stau două texte distincte, care, până în secolul al XVII-lea, au circulat independent în sbornicele slavone¹: 1. *слово преподобнаго отца нашего евагрия мниха о ѡмилении души* (*Cuvântul preacuviosului părintelui nostru Evagrie monahul despre umilința sufletului*), care face parte din *Patericul Schitului* (*скитский патерик*)², tradus din greacă în secolul al IX-lea, și care este inclus în *Proloage* între veacurile al XIII-lea și al XVII-lea³ și 2. *слово евагрия мниха о ѡмилении души, и о страхе бѣдѣщихъ мѣрк, и о покаинии* (*Cuvântul monahului Evagrie despre umilința sufletului și frica de chinurile viitoare, și despre pocăință*), cuprins (fragmentar) la finele unei omilii atribuite apostolului Petru,

¹ Vom publica un articol în care vom detalia circulația textului în sbornicele și tipăriturile conservate la Biblioteca de Stat din Moscova.

² *Patericul* reprezintă o culegere de narațiuni și sentințe ale „părinților pustiei” care s-a cristalizat în jurul secolelor IV–V în limba greacă. În general, acesta se împarte în „paterice alfabetice”, în care narațiunile sunt ordonate în funcție de numele părinților care le rostesc, și „paterice tematice”, care cuprind, de obicei, sentințe anonime, adunate în capitole construite pe diferite teme ale vieții monastice; vezi și alte tipologii în Jean-Claude Guy (ed.), *Introduction*, în *Les apophtegmes des pères. Collection systématique*, Sources Chrétiennes 387, Paris, 1993. *Patericul Schitului* reprezintă cea mai veche versiune slavonă a patericului tematic, tradusă în secolul al IX-lea din limba greacă, cuprinzând 1136 de apoftegme și povestiri ordonate tematic și, în funcție de părintele care le rostește, alfabetic; vezi N. I. Nikolaev, *Paterik Skitskii*, în D. S. Lihačev (ed.), *Slovari knižnikov i knižnosti Drevnei Rusi*, vol. 2, partea a II-a (vтораја polovina XIV–XVI v.; 1–ja), Leningrad, 1989, p. 321.

³ S. A. Davydova, *Paterikovye čtenija v sostave drevnerusskogo Prologa*, în *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury* (TODRL), 43, 1990, p. 263–267, 278.

LR, LXIX, nr. 1, p. 31–48, București, 2020

copiate la sfârșitul secolului al XII-lea⁴, de unde se integrează în diferite culegeri de predici rostite în funcție de calendarul liturgic. În anul 1642, odată cu tipărirea *Proloagelor* la Moscova, cele două apocrife evagriene sunt alăturate, compunând un text nou, care poartă titlul de *Cuvântul preacuviosului părintelui nostru Evagrie monahul despre umilința sufletului*, fiind citit la 27 octombrie, când este comemorat sfântul mucenic Nestor⁵.

În cultura românească veche pătrund prima redacție a scrierii pseudo-evagriene, venită pe filiera *Patericului Schitului* („redacția scurtă”), precum și cea definită prin noul text, format odată cu tipărirea *Proloagelor* („redacția lungă”), scrierea eshatologică intitulată *Cuvântul monahului Evagrie despre umilința sufletului și frica de chinurile viitoare, și despre pocăință* nefiind, după cunoștința noastră, tradusă independent în limba română. Astfel, în articolul de față vom urmări circulația redacției scurte a acestei scrieri ascetico-mistice puse pe seama Sfântului Evagrie Ponticul.

Figură controversată, Evagrie Ponticul (345–399) este un pustnic trăitor în deșert ale cărui sentințe și scrieri au fost parțial integrate în *Pateric* (avva Evagrie) și incluse în *Filocalia* tipărită la Veneția în 1782⁶. În ciuda influenței sale, acesta este acuzat de origenism în cadrul celui de al doilea Conciliu de la Constantinopol (553 d. Hr)⁷, astfel încât o parte din scrierile sale sunt difuzate în limba greacă sub numele lui Nil Sinaitul (sec. V). Propriu-zis, redacția scurtă a *Cuvântului de umilință a sufletului*, circulând sub titlurile *Poveastea de cine greșăște după schimnicie* și *Învățătură pentru să-ți pedepsești sufletul* (în capitolul *Despre umilință* din *Patericul Schitului*), nu face vreo trimitere explicită la Evagrie, însă, după cum am văzut, stă la baza viitorului apocrif evagrian⁸.

Redacția scurtă a textului ascetico-mistic prezintă următoarea structură:

1. Lamentația bătrânului (intitulată *Poveastea de cine greșăște după schimnicie*)
2. Secvențele *miserere anima mea* (intitulate *Învățătură pentru să-ți pedepsești sufletul*)

⁴ Ms. sl. Biblioteca Națională din Rusia (РГБ) 12, fond 304, f. 56^r–59^v. Microfilm pus la dispoziție de Biblioteca Mănăstirii Sfânta Treime a Sfântului Serghie de Radonej, <https://lib-fond.ru/lib-rgb/173-i/f-173-i-77/#image-221>, accesat la 17.06.2020.

⁵ *Prolog, pervaja polovina (sentjabrî-fevralî)*, Svjato-Troickaja Sergieva Lavra, Moskva, 1642, p. 258–263 (<https://slovo.sobornik.ru/text/prolog.htm>, accesat la 15.08.2019).

⁶ Vezi A. Guillaumont, C. Guillaumont (ed.), *Évagre le Pontique. Traité pratique ou le Moine*, vol. 1, Sources Chrétiennes 170, Paris, 1971, p. 21–29; A.M. Casiday, *Evagrius Ponticus*, New York, 2006, p. 1–39.

⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁸ Pentru scrierile care intră în opera „canonică” a lui Evagrie Ponticul, vezi A. Guillaumont, *op. cit.*, p. 29–37. Pentru o parte din apocrifele care au circulat în slavonă, vezi Konstantin Veršin, *Maloizučennyi slavjanskii perevod tvorenii Evagrija Pontiiskogo*, în U. Viktorovna Bashko (coord.), *Tekstologija i istoriko-literaturnyi process. Sbornik statei*, vol. 6, Moskva, 2018, p. 5–16.

Prima parte începe cu formula specifică *Patericului*, „zise un bătrân”, lamentația fiind asumată la persoana a III-a, numărul singular: „Amar sufletului ce greșaste după sfântul/ botez al schimniciei, că unul/ ca acela nu tribuie să fie făr de plâns pân la datul sufletului său” (ms. rom. BAR 68, f. 182^r). Fraza este urmată de descrierea stărilor prin care trece penitentul („ticălosul/ călugăr”), amplificate de incertitudinea față de judecata divină: „Derept aceea nu/mai mila lui Dumnezeu de va fi, iar omul/ nu știe cum va merge la giudecătoria carele l-au mâniat; derept aceea numai ce așteaptă sufletul omului dureri și rușine și muncă” (182^{r-v}).

A doua parte a textului este introdusă tot printr-un verb *dicendi* („Iară zise”), plângerea fiind construită, de această dată, prin verbe și pronume la persoana I, numărul singular: „Amar mie, amar mie, că mă chiem că sânt credincios și fui mai cu amar de cei necredincios” (182^v). În continuarea acesteia se găsesc 14, respectiv 11 fraze prefațate de construcția anaforică formată din pronumele la persoana a II-a singular și substantivul în vocativ „suflete” („Amar ție, suflete”). Acestea îi amintesc penitentului de greșelile comise, accentuate prin utilizarea conjuncției copulative „și” alături de adverbele „încă”/ „iară”, care exprimă ideea de iterație: „Amar ție, suflete, că ai greșit și încă tot mai adaogi”, „Amar ție, suflete, că den științele tale vei să te muncești și încă credința nu o mai priimești”, „Amar ție, suflete, că pentru trup cazi și iar îi slujești lui” etc. Finalul scrierii respectă același tipar, punând, în antiteză binecuvântările divine cu greșelile călugărului: „De câte ori te milui Dumnezeu și iar căzuș, de câte or te umili și iar te leneviș, de câte or te lumină și tu nu cunoscuș...” (189^v).

Astfel, din felul în care este structurat textul, se poate observa că situația de comunicare este clar stabilită: emițătorul este bătrânul (avva, părintele spiritual), care își plânge greșelile (implicit) către un frate pustnic (ucenicul său). Dacă în prima parte aceste lamentații sunt prezentate la persoana a III-a, în restul scrierii accentul se mută dinspre emițător spre receptor. Secvențele rostite la persoana I, numărul singular, „Amar mie”, sunt secundate de adresările către suflet („Amar ție, suflete”), apostrofe retorice care maschează de fapt însăși persoana emițătorului. Coroborând acest aspect cu titlul secvenței, construit la persoana a II-a, singular, (*Învățătură pentru să-ț pedepsești sufletul*), suntem de părere că rostirea lamentațiilor la persoana I reprezintă o strategie prin care emițătorul cere adeziunea cititorului, greșelile fiind transpuse, în lectură, grație reversibilității relației subiective eu – tu⁹.

În plus, tiparului structural al textului se apropie de tipicul altor scrieri ascetice: *Lamentațiile* cuprinse în capitolul 29 din *Asketikon*-ul lui avva Isaia (sec. IV–V), de altfel, capitol apocrif, uneori atribuit lui Evagrie¹⁰. Deși între cele două texte nu există vreo legătură directă, capitolul din culegerea lui Isaia se aseamănă cu redacția scurtă a scrierii de față, ea fiind compusă din peste o sută de fraze/

⁹ Vezi Émile Benveniste, *Probleme de lingvistică generală*, București, 2000, p. 240–247.

¹⁰ René Draguet, *Les cinq recensions de l'Ascéticon syriaque d'Abba Isaïe* (I), Louvain, Secrétariat du Corpus SCO, 1968, p. 1–30.

scurte paragrafe introduse prin formulele *Vae nobis*¹¹/ Οὐαὶ ἡμῖν¹² și *Hei mihi, misera anima mea!* Οὐαὶ μοι, ταλαίπωρε ψυχῆ. De asemenea, prin adresările directe către suflet, utilizate simetric, paralelismul sintactic și conținutul penitențial, scrierea ascetico-mistică este identică cu *Canonul lui Andrei Criteanul*, cuprins în *Triod* și cântat în a cincea săptămână a Postului Mare, imediat după lectura *Vieții Sfintei Maria Egipteanca* și a psalmului 50¹³. Aceste similitudini explică de ce, atât versiunile slavone cât și cele românești ale redacției lungi, din *Proloage*, sunt copiate alături de canoane și de alte rugăciuni penitențiale.

Prima versiune a apocrifului ascetic a fost răspândită prin intermediul unei redacții ale *Patericului Schitului* care, invariabil, conține un număr mare de narațiuni hagiografice iar, la final, un grup de sentințe și povestiri selectate și repartizate în funcție de teme precum: milostenia, ocară, gândurile, râsul, săturarea pântecului etc. Interesant este că în acest tip de paterice scrierea pseudo-evagriană este divizată în două părți intitulate *Poveste de cine greșește după schimnicie* și *Învățătură să-ți pedepsești sufletul*, cititorul implicit încadrându-se într-o categorie aparte a călugărilor, și anume pustnicii. Singurele excepții constau în copiile din ms. rom. BAR 1161 și 2100, în care textul nu prezintă vreun titlu, iar, în primul caz, formula „zise un bătrân” e înlocuită cu „zise părintele Arsenie” (vezi *infra*). Astfel, în tradiția manuscrisă românească, versiunea scurtă a textului ascetic nu îi este atribuită lui Evagrie și circulă adesea în paterice sub forma a două texte anonime. În raport cu prototipul slavon (Слово о умилении души), traducerea românească respectă întocmai structura și conținutul acesteia, unicele deosebiri fiind minimale.

<i>Pateric</i> (ms. rom. BAR 68)	<i>Patericul Schitului</i> (скитский патерик, ms. sl. 703, f. 304 I) ¹⁴	Din <i>Proloage</i> (ms. rom. BAR 2513) / πρόλογ (Moscova, 1642) ¹⁵
„după sfântul botez al schimniciei” (f. 182 ^r)	по светѣмь крещини не иматъ во беспечали быти („după sfântul botez, că unul ca	„după sfântul botez” (f. 55 ^r) / по свѣтем крещини (f. 260)

¹¹ Vezi *Patrologia Graeca* (PG) 40: 1199–1206.

¹² Αυγουστίνου Μοναχού (ed.), *Του οσίου πατρός ημών Αββά Ησαΐου, λόγοι ΚΘ' : εξ Ιεροσολυμιτικού χειρογράφου του ιζ' αιώνος : παραληθέντες και προς ετέρους χειρογράφους κώδικας της ιεροσολυμιτικής και σιναϊτικής βιβλιοθήκης, και προς το λατινικόν κείμενον, μεταφρασθέν εξ ελληνικού παλαιού χειρογράφου : μετ' αποσπασμάτων τινών και διηγημάτων εκ χειρογράφων της ιεροσολυμιτικής βιβλιοθήκης και εξήκοντα οκτώ κανόνων*, Ιερουσαλήμ, 1911, p. 198–207.

¹³ Vezi Makarios Simonopetritul, *Triodul explicat: mistagogia timpului liturgic*, trad. de Ioan I. Ică jr., Sibiu, Deisis, 2008, p. 358–362.

¹⁴ ms. sl. РГБ 703, fond 304 (I), (<https://lib-fond.ru/lib-rgb/304-i/f304i-703/#image-13>, accesat la 03.07.2020).

¹⁵ *Πρόλογ*, первая половина (сентябрь–февраль), Свято-Троицкая Сергиева Лавра, Москва, 1642 (<https://slovo.sobornik.ru/text/prolog.htm>, accesat la 15.08.2019).

182 ^v) „Iară zise” (f.	acela nu trebuie să fie fără de plâns”, f. 10 ^r) рече паки („Zise iară”, f. 10 ^r)	„Și iarăș zicea luiș, iar mie mi să pare că pentru noi zicea” (f. 55 ^v) / и паки всебѣ рече, множе ѡ насъ глагола (f. 261)
„Amar ție, suflete, că știind și grăsești. Amar ție, suflete, că ai greșit și încă tot mai adaogi. Amar ție, suflete, că și adăogând nu te rușinez, ce încă pre alții osândești”. (f. 182 ^v)	горе тебѣ дѹше, ѡко вѣдѹщи согрѣши. горе тебѣ дѹше, ѡко согрѣшьши, и еше прилестаеши но прилагющи нестыдишица но иныѡ служаеши. (f. 10 ^r) „Amar ție, suflete, că știind greșești. Amar ție, suflete, că greșești și încă înșeli, dar adaugi nerușinându-te și altele slujești”.	„Vaiu ție, suflete, că știind, reșești. Amar ție, suflete, că încă nu te părăsești de a mai greși. Vai ție, suflete, că greșind încă mai adaogi. Amar ție, suflete, că adogând nu te rușinezi, ci și altele mai adaogi ¹⁶ ” (f. 56 ^r) / горе тебѣ дѹше, ѡко вѣдѹщи согрѣшаеши. горе тебѣ дѹше, ѡко согрѣшьши, и еше прилагаеши. горе тебѣ дѹше, ѡко прилагакци нестыдишица, но и ины прилагаеши. (f. 261)

Putem lesne constata că prima diferență se înregistrează atât față de *Patericul Schitului*, cât și față de *Proloage*. Astfel, sintagma „botezul schimniciei” („vai celui ce greșește după sfântul botez al schimniciei”) reprezintă o particularizare a construcției inițiale **свѣтем крещини** („sfântul botez”), textul fiind adaptat pentru un anume tip de lector („schimnicii”, respectiv pustnicii). A doua și a treia distincție surprind felul în care, spre deosebire de redacția (lungă) difuzată prin cartea liturgică, cea din pateric conține formule prescurtate.

2. Cea mai veche copie a acestei versiuni este conservată între filele 182^r și 183^r din ms. rom. BAR 68¹⁷. Realizat la mijlocul secolului al XVII-lea¹⁸, codicele

¹⁶ Sir. V, 5.

¹⁷ G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. 1, București, 1978, p. 29. Vezi și I. Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. 1, București, 1907, p. 157–165.

¹⁸ Datarea îi este atribuită de către G. Ștrempel, *ibidem*.

reprezintă un pateric de 197 de file, copiat de un scrib necunoscut. În următorul veac, acesta este adus din Mănăstirea Bisericieni de ieromonahul Atanasie, care îl dăruiește Mănăstirii Runcu: „...Dumnezău și de noi în veaci *v leat* 7252 (=1744) avgust 2 dni, ieromonah Anastasie Crețul ot Biserecani. Însă neavând parte de călugări acolo, l-am dăruit la Runcu; cine va ceti, să mă pomeniască și *am dat* și un petrahil de pelicoasă verde. Ieromonah Atanasie Crețul, leat 7266 (=1758)” (f. 1^r-6^r). Manuscrisul conține numeroase însemnări de cititori de secol XVIII¹⁹ și mai târziu²⁰, precum și o indicație de lectură, realizată la sfârșitul patericului: „Și aicia la fârșât vedeți-mi, iubiți frați cetitori, cari veți ceti aicia, ca să cetiți mai nainti pe marginia fililor...” (f. 194^v). De asemenea, pe marginea unui număr mare de file (12^v, 13^r, 47^v, 48^v, 51^v, 53^v ș.a.) se găsește aplicată pecetea Iisus Hristos NIKA. Prin exemple de greșeli de transcriere, precum tăietura de la f. 190^{r21} și *bourdon*-ul de la filele 188^{r22} și 184^{v23}, putem deduce că manuscrisul reprezintă o copie, arhetipul patericului fiind pierdut.

Din punct de vedere al structurii patericului, acesta se împarte între narațiuni hagiografice (f. 1^r-130^v) și fragmente și sentințe tematice (130^v-195^r). Totodată, filele pe care erau copiate prima povestire și o parte din cea de a doua au fost pierdute la legare, iar între 196^r și 197^v se află *Scara* incompletă a culegerii. Având în vedere faptul că majoritatea copiilor acestei redacții sunt păstrate în paterice asemănătoare cu cel de față, reproducem în continuare narațiunile și cuvintele de învățătură în ordinea în care au fost transcrise în manuscris:

1. Povestea părintelui Paladie de un Evloghie, glavă 1 (lipsește din ms.)
2. Povestea părintelui Andronic și a muierii lui, glavă 2 (doar sfârșitul – 1^r-2^r)
3. Povestea lui *svętyi* Macarie când au întâmpinat pre dracul, glavă 3 (2^r-3^v)
4. Povestea de *svętyi* Pavel preprostul, glavă 4 (3^v-6^r)
5. Povestea de niște părinți săhastri 12, glavă 5 (6^r-8^v)
6. Povestea părintelui Ilisei, glavă 6 (8^v-16^v)
7. Povestea părintelui Isaiei, glavă 7 (8^v-21^v)
8. Povestea lui *svętyi* Macarie când au întimpinat pre dracul, glavă 8 (21^v-23^v)
9. Povestea lui *svętyi* Serapion când au vândut evanghelie, glavă 9 (23^v-24^v)
10. De un părinte ce au mers la Ierusalim să se închine și au svârșit de cheltuială și i s-au arătat Hristos în vis, glavă 10 (24^v-26^r)
11. De un călugăr din Muntele Sinaiului iar mai apoi s-au dus de s-au făcut ovreaiu, glavă 11 (26^r-26^v)
12. Pentru un tâlhariu ce s-au spăsit cu nevoița lui, glavă 12 (26^v-29^r)

¹⁹ „Să să știe că s-au cetit de mine această, Alexandru și de frați săi 1712...Să să știe că s-au cetit de mine, Alexandru, această sfântă carti la anul de la Hristos” (ms. rom. BAR 68, f. 32^v).

²⁰ „Să să știe că s-au cetit și de mine la anul de la Hristos 1815” (*ibidem*, f. 182^v).

²¹ Secvența *jede* barată, urmată de contextul: „jucat de draci” (ms. rom. BAR 68, f. 190^r).

²² Secvența barată: „iar nesăturarea pântecelui den doi m-am izbăvit de nu mă mai supăra”. Context anterior: „nesăturarea pântecelui den doi mi-am izbăvit de nu mă mai supăra” (*ibidem*, f. 188).

²³ Secvența barată: „(Dumnezeu) acest lucru iar aceasta”. Context anterior: „Dumnezeu acest lucru, iar aceasta iaste mare” (*ibidem*, f. 184^v).

13. Poveastea lui Serghie carele au fost vătav de curve, glavă 13 (29^r–34^v)
14. De o călugăriță ce o au aflat în pustii Iordanului, glavă 14 (34^v–40^r)
15. Poveastea de un părinte ce au mers dracul la dânsul să se pocăiască, glavă 15 (40^r–43^v)
16. De viața sfântului Ioan Milostivul, glavă 16 (43^r–48^v)
17. Poveaste de un episcop cu numele Troil, glavă 17 (48^v–50^r)
18. Poveastea de un fecior de boiaru ce i-au lăsat tată-său la moartea lui pre icoana Maicăi Preacinstitei, glavă 18 (50^r–51^r)
19. Poveastea de un călugăr ce i-au aruncat cu o fată, glavă 19 (51^r–53^r)
20. Poveastea de o curvă ce o chemă Porfiriia, glavă 20 (53^r–54^v)
21. Poveastea a părintelui Vitalie ce mergea la curve de le da bani să nu curvască, glavă 21 (54^v–58^v)
22. Poveastea de un fecior de boiar ce s-au călugărit, glavă 22 (58^v–59^r)
23. Poveastea de un călugăr ce căzu cu o rudă lui în curvie, glavă 23 (59^r–59^v)
24. Poveastea de un ucenic ce l-au trimis părinte lui la o treabă, glavă 24 (59^v–60^v)
25. Poveastea de alt ucenic ce l-au trimis starețul lui la Eghiptet, ca să aducă o cămilă, glavă 25 (60^v–61^v)
26. Poveastea de un călugăr ce s-au scaldat în baie, glavă 26 (61^v–63^r)
27. Poveastea de un boiaru ce au dat un sat la o mănăstire de călugărițe, glavă 27 (63^r–67^v)
28. Poveastea de un călugăr ce mearse în chiliia unui părinte, glavă 28 (67^v–68^v)
29. Poveastea de părinte Daniil ce mearse la o mănăstire²⁴ de o călugăriță, glavă 29 (68^r–72^r)
30. Poveastea de părintele Pavel carele ș-au băgat mâna într-o căldare cu smoolă, glavă 30 (72^r–73^v)
31. Poveastea de un călugăr ce au mâncat 10 oci de carne, glavă 31 (73^v–77^r)
32. Poveastea de un vrăjător cu un voinic, glavă 32 (77^v–79^v)
33. Poveastea de un frate ce întrebă pre un stareț cum îș va ținea pravila lui, glavă 33 (79^v–80^r)
34. Poveaste de un frate ce întrebă de părintele Scloian cum îș va birui mahniciune și somnul, glavă 34 (80^r–81^r)
35. Poveastea părintelui Moisi carele șede în chiliia sa și citeaște psalomii, glavă 35 (81^r)
36. De părintele Marcel ce l-au bătut din peștera lui, aproape de un sat mare, glavă 36 (81^r–82^v)
37. Poveastea de părintele Isaac, glavă 37 (82^v–83^r)
 Poveastea a nu-ț arăta viață ta, glavă 38 (lipsește din ms.)
 Poveastea lui *svętyi* Macarie când s-au prestavit, glavă 3 (lipsește din ms.)
 Poveastea de părintele Polihronie, glavă 40 (lipsește din ms.)
 Poveastea de părintele Paladie, de un tâlhar, glavă 41 (lipsește din ms.)

²⁴ Scris: мѣньстирѣ.

38. Poveastea de doi călugăr ce au făcut făgăduință să nu să despartă unul de lalt, glavă 42 (83^r–84^v)
39. Poveastea părintelui Leontie carele i-au tăiat capul păgânii, glavă 43 (84^v–85^v)
40. Poveastea sfântului Andonie celui Nou, glavă 44 (85^v–90^r)
41. De un părinte ce vinde coșnițe, glavă 45 (90^r–91^v)
42. Den poveștile sfântului Grigorie Dvoieslov de episcopul Andreiu carele ținea o călugăriță în episcopie lui, glavă 46 (91^v–93^v)
43. Poveastea de niște copii și cu un copil de ovreaiu, glavă 47 (93^v–96^v)
44. Poveastea de o călugăriță²⁵ oareacarea pentru curațenie ei își scoase ochii ei, glavă 48 (96^v–97^r)
45. Pentru un episcopu ce ș-au lăsat episcopiia lui pentru Dumnezeu, glavă 49 (97^r–98^r)
46. Pentru un stareț ce-ș învăța ucenicul său să șază după moartea lui în peștere, glavă 50 (98^v–99^r)
47. Pentru un boiar din Țarigrad ce cu rugă lui au învis pre un om mort, glavă 51 (99^r–100^r)
48. Pentru un om ce da milostenie și curviia, glavă 52 (100^r–101^v)
49. Poveastea lui *svętyi* Vasiliie când au vrut să se prestăvască de i-au spus un dohtor ceasul morții, glavă 53 (101^v–104^r)
50. Pentru un călugăr ce au șezut în pustie 70 de ani, glavă 54 (104^v–106^v)
51. Poveastea de un episcop ce ș-au lăsat episcopiia pentru Dumnezeu, glavă 55 (106^v–107^r)²⁶
52. Pentru un frate ce cădea în curvie și nevoiia să nu-ș lăsa călugăriia lui, glavă 56 (107^r–107^v)²⁷
53. Pentru un frate ce să rugă lui Dumnezeu să trimață frigurile, glavă 57 (107^v–108^v)
54. Învățătura mai mult celor ce vor vrea să se spăsască, a lui Nil postnicului, glavă 58 (108^v–116^r)
55. Pentru un om bogat ce deade milostenie în schit, glavă 59 (116^v)
56. De viața părintelui nostru sfântului și a²⁸ marelui Vasilie și au mers la sfinția sa o muiare de s-au ispovedit, glavă 60 (116^v–120^r)
57. Poveastea a părintelui Teodor²⁹ arhiepiscopului Edesului pentru doi fraț ce au găsit nește aveare, glavă 61 (120^r–125^r)
58. De *svętyi* Macarie, când au învis pre un om, glavă 62 (125^r–128^r)
59. Poveastea pentru o fată pogână³⁰ ce au botezat îngerii, glavă 63 (128^r–130^r)
60. Pentru o călugăriță îndrăcită, glavă 64 (130^r–130^v)

²⁵ Scris: кѡлѡгѡрица.

²⁶ Text diferit de capitoul 49 (f. 97^r–98^r).

²⁷ Scara de la f. 196^r–197^v se încheie cu acest capitol.

²⁸ Adăugat intralinier.

²⁹ Scris: тѡедѡрѡ.

³⁰ Scris: погѡна.

61. Pentru ca să faci parte lui Hristos din toate de câte ai, glavă 65 (130^v–131^v)
62. Învățătură când îți va zice gândul să faci bucate bune, glavă 66 (131^v)
63. Învățătură tot de rândul multe. Întâiu pentru plângerea, glavă 67 (131^v)
64. Pentru leane, glavă 68 (131^v–132^t)
65. Pentru curvie, glavă 69 (132^t)
66. Pentru războiul curviei, glavă 70 (132^t)
67. Pentru umilenie, glavă 71 (132^t–132^v)
68. Pentru roagăciunea, glavă 72 (132^v)
69. Pentru somn, glavă 73 (132^v–133^t)
70. Pentru osândă, glavă 74 (133^t)
71. Pentru călugăr nesomnoros, glavă 75 (133^t)
72. Pentru tăcerea³¹, glavă 75 (133^t)
73. Pentru limba, să nu grăiască mult, glavă 76 (133^t–133^v)
74. Pentru să nu grăiască nici de rău, nici de bine, glavă 77 (133^v)
75. Pentru flămânzire, glavă 78 (133^v)
76. Pentru milostenie, glavă 79 (133^v–134^t)
77. Poveastea de *svęntyi* Andonic când i-au arătat îngerul a lucra, glavă 80 (134^t)
78. Pentru laudă, glavă 81 (134^t)
79. Pentru o scârbă, glavă 82 (134^v)
80. Pentru mărire deșartă, glavă 83 (134^v–135^t)
81. Pentru înțelepciune, glavă 84 (135^t)
82. Pentru săhăstriie, glavă 85 (135^t)
83. Învățătura lui *sfęntyi* Macarie, glavă 86 (135^t–135^v)
84. Pentru curviie, glavă 87 (135^v)
85. Pentru păcatul trupăsc, glavă 88 (135^v)
86. Pentru muiare, glavă 89 (135^v)
87. Învățătura să nu mănânci cu muiare bucate la un loc, glavă 90 (136^t–136^v)
88. Poveastea de un părinte ce au zis dracului să iasă dintr-un om iar el nu l-au ascultat, glavă 91 (136^v)
89. Pentru sărăciie, glavă 92 (136^v–137^t)
90. Învățătura cum să cade să fie călugărul, glavă 93 (137^t)
91. Pentru năpăștile, glavă 94 (137^t)
92. Pentru cugetele drăcești, glavă 95 (137^t–137^v)
93. Poveastea de doi frați diaconi, glavă 96 (137^v–138^t)
94. Pentru răbdare, glavă 97 (138^t–139^t)
95. Poveastea de un filosof carele s-au călugărit și n-au grăit până la moartea lui, glavă 98 (139^t–140^t)
96. Poveastea a părintelui Isaie, că den 5 pohte să mulțeaște războiul curviei, glavă 99 (140^t)
97. Pentru răbdară a curviei, glavă 100 (140^v)

³¹ Scris: *мачерѣ*.

98. Învățătură când te lovește războiul a curviei îndată să mărturisești unui părinte bătrân, glavă 101 (140^v)
99. Învățătură să avem pre Dumnezeu întru inimile noastre, glavă 101 (140^v–141^r)
100. Pentru să nu faci nemică la arătare, glavă 102 (141^r)
101. Învățătură cum să cade să se căiască pentru păcatele sale, glavă 103 (141^r–141^v)
102. Pentru clevetie, glavă 104 (141^v)
103. Și altă pentru clevetie, glavă 105 (141^v)
104. Pentru pustie, glavă 106 (141^v)
105. Poveastea de 2 neguțitor, glavă 107 (142^r–143^v)
106. Învățătura părintelui Macarie, glavă 108 (143^v–144^r)
107. Pentru scârbă³², glavă 109 (144^r)
108. Pentru tăcerea³³, glavă 111 (144^r)
109. Pentru pizmă, glavă 112 (144^r)
110. Pentru streinătatea, glavă 113 (144^v)
111. Pentru mintea trează, glavă 114 (144^v)
112. Pentru ruga, glavă 115 (144^v)
113. Pentru smereniia, glavă 116 (144^v)
114. Pentru mâniia, glavă 117 (144^v)
115. Pentru *svętyi* Arsenie, glavă 118 (144^v–145^r)
116. Pentru *svętyi* Andonie când s-au rugat lui Dumnezeu să vază sufletele dreptilor, glavă 119 (145^r–145^v)
117. Pentru limbă și pântecel, glavă 120 (145^v)
118. Pentru pururea să se roage omul lui Dumnezeu, glavă 121 (145^v–146^r)
119. Pentru tăcearea, glavă 122 (146^r)
120. Pentru să-l vădească gândurile, glavă 123 (146^r)
121. Pentru porânca lui Dumnezeu, glavă 124 (146^r)
122. Pentru dormirea, glavă 125 (146^r)
123. Pentru mâniia, glavă 126 (146^r–146^v)
124. Poveastea a părintelui Zaharia, glavă 127 (146^v)
125. Pentru scârba, glavă 128 (146^v)
126. De viața lui *svętyi* Pahomie, glavă 129 (146^v–148^r)
127. Cuvinte de folosul sufletului a părintelui Zosim, glavă 130 (148^r–151^v)
128. Poveastea pentru ocară și mâniie, glavă 131 (151^v–154^r)
129. Pentru răbdară, glavă 132 (154^r–^v)
130. Pentru rușine, glavă 133 (154^v–155^r)
131. Pentru fericitul Isidor ce să făcea nebun și îndrăcit, glavă 134 (155^r–156^r)
132. Poveastea de un părinte mare ce citiia la Otăcinic mult, glavă 135 (156^r–157^v)

³² Scris: скръбъ.

³³ Scris: тачерѣ.

133. Pentru blândețe, glavă 136 (157^v–158^v)
134. Poveastea din pritcea lui Solomon, glavă 137 (158^v–159^v)
135. Pentru trezvire și înțealeagere, glavă 138 (159^v)
136. Pentru un scriitoriu, glavă 139 (159^v–160^r)
137. Povestea de fericita Dionisiia, glavă 140 (160^r–161^r)
138. Povestea de prorocul David, glavă 141 (161^r–162^r)
139. Povestea a părintelui Pimin, glavă 142 (162^{r-v})
140. Povestea a părintelui Pimin și Amon, glavă 143 (162^v)
141. Povestea pentru pocăință, glavă 144 (162^v–164^r)
142. Pentru furtușag³⁴, glavă 145 (164^r)
143. De un frate ce au furat nește unealte, glavă 146 (164^r–165^r)
144. Poveaste iar de acel bătrân carele au mers la târg să-ș cumpere o haină, glavă 147 (165^{r-v})
145. Poveastea pentru lauda³⁵, glavă 148 (165^v–166^r)
146. Poveastea pentru episcopie, glavă 149 (166^r–167^r)
147. Poveaste de un eretic, glavă 150 (167^{r-v})
148. Pentru lucrure bune, glavă 151 (167^v–168^r)
149. Poveaste de un părinte ce au zmulș legumile altui părinte, glavă 152 (168^{r-v})
150. De un iconom ce ș-au știut ceasul morții, glavă 153 (168^v–169^r)
151. De părintele Marco ce s-au făcut nebun, glavă 154 (169^r–170^v)
152. De alt părinte ce și acela să facea nebun, glavă 155 (170^v–172^r)
153. De o călugăriță ce o au aflat în pustie, glavă 156 (172^r–173^r)
154. De altă călugăriță ce o au aflat în pustie, glavă 157 (173^v–176^r)
155. Poveastea pentru milostenie, glavă 158 (176^r–177^r)
156. Poveastea de un copil de jidov de l-au băgat tată-su în foc și nu au ars, glavă 159 (177^r–181^r)
157. Pentru ocară și osânda, glavă 160 (181^r)
158. Pentru gândurile, glavă 161 (181^r–182^r)
159. Poveastea de cine greșaste după schimnicie, glavă 162 (182^{r-v})
160. Învățătură pentru să-ț pedepsești sufletul, glavă 163 (182^v–183^r)
161. Învățătură pentru râsul, glavă 164 (183^r)
162. Pentru săturare pântecelui, glavă 165 (183^v)
163. De un copil ce au prorocit iar *svętyi* Macarii au dezlegat tâlcul, glavă 166 (183^v–184^r)
164. Poveastea de *svętyi* Macarie când au învis un om, glavă 167 (184^{r-v})
165. De un mirean ce au grăit un tâlc, glavă 168 (184^v–185^r)
166. Pentru trupul, glavă 169 (185^{r-v})
167. Pentru viață călugărească, glavă 170 (185^v)

³⁴ Scris: φρτμαυβr.

³⁵ Scris: λββΔΔ.

208. Poveaste lui svetii Visarion, glavă 211 (194^f)
209. Poveastea de un părinte că n-au dormit pe co<a>ste³⁷, glavă 212 (194^f)
210. Poveastea a părintelui Amon, glavă 213 (194^f)
211. Întrebare pentru oceaniia, glavă 214 (194^f)
212. Pentru păcatele, glavă 215 (194^{f-v})
213. Pentru socoteală, glavă 216 (194^v)
214. Pentru mâniașul, glavă 217 (194^v)
215. Pentru rogăciunea³⁸, glavă 218 (194^v)
216. Pentru smerenie, glavă 219 (194^v)
217. Pentru vin, glavă 220 (194^v)
218. Pentru flămângiune, glavă 221 (194^v)
219. Pentru Lazar cel sărac, glavă 222 (194^v–195^f)

Copia textului de care ne ocupăm se caracterizează prin următoarele particularități lingvistice: 1. conservarea lui *e* aton în poziție medială: *carele* (182^v)³⁹, *pomeanele*, *praznicele* (183^f); 2. închiderea lui *e* medial aton la *i*: *tribuie* (182^f); 3. *e* final conservat: *ce*, *cine*, *de*, *tine* (182^f), *mine* (183^v); 4. formă nesincopată: *derept* (182^{f-v}); 5. conservarea lui *u*: *poruncile* (182^v); 6. dentala *t* rostită dur: *stânge* (183^v), *stâng* (183^f); 7. *t* rostit moale: *așteaptă* (182^{f-v}), *cinstești* (183^f); 8. *s* rostit moale: *singur* (182^f, 183^f); 9. *s* rostit dur: *să roagă* (182^f), *să lepădără* (182^v); 10. *z* rostit dur: *zuoă* (183^f); 11. rostirea moale a africateri *ț*: *bunățățile* (182^f), *științele* (182^v); 12. *ș* moale: *rușine* (182^v), *înșeli* (183^f); 13. *ș* dur: *greșăște* (182^f, 183^f); 14. *j* rostit dur: *să grijaște* (182^f), *grijaști* (183^f); 15. trecerea africateri *dz* la fricateri *z*: *botez*, *Dumnezeu*, *zi*, *zise* (182^f), *cazi*, *Dumnezeu* (182^v), *dumnezeiești*, *păziș*, *zici*, *zi* (183^f); 16. conservarea fricateri *j*: *judecător*, *judecătoriu* (182^f); 17. trecerea fricateri *j* la africateri *ğ*: *giudecătoriu* (182^v), *agiunge-o-vei* (183^f); 18. *r* rostit dur (fonetismul *ră*): *grășești* (182^v); 19. *r* rostit moale: *ai greșit*, *greși* (182^v); 20. *r* moale în sufixul *-or*: *judecătoriu* (182^f); 21. forma variabilă a articolului posesiv: „*a* *schimniciei* (182^f).

Având în vedere că textul este unul de dimensiuni reduse, iar originea copistului nu ne este cunoscută, am urmărit de-a lungul Patericului trăsături de limbă fundamentale, dintre care le amintim pe cele predominante: rostirea moale a labialelor: *mergea* (176^f), *mearse* (67^v, 68^f, 184^v), *a mearge* (182^f), *au mers* (116^v), *tocmeaște* (182^f), alternând cu rostiri dure: *să margă* (187^f), *să trimață* (107^v), *trupască* (189^v); fricateri *s* rostită moale/ dur: *spăsesc* (191^v), *să se căiască* (141^f), *să se închine* (24^v), *să se roage* (145^v) și *sările* (190^f), *spăsască* (108^v), *să rugă* (107^v); prezența exclusivă a fricateri *z*, uneori rostită dur: *botezat* (128^f), *căzu* (59^f), *Dumnezeu* (97^f, 106^v, 107^v, 145^f, 182^f), *nevăzută* (176^f), *să vază* (145^f), *zi*

³⁷ Scris: *коетѣ*.

³⁸ Scris: *рoагъчиѣнѣ*.

³⁹ Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 106. În continuare vom cita această sursă cu sigla BD.

(182^r, 183^r), *zice* (131^v), *zuoa* (183^r, 192^v); *j* rostit dur: *grijaște* (186^r), *grijaști* (183^r), *să grijaște* (182^r), *vrăjător* (77^v); trecerea fricativei *j* la africata *ğ*: *agiută* (189^v), *să agiungă* (187^r), *agiunge* (189^v), *agiunse* (176^r), *să-ț agiutăm* (188^r), *agiuta* (189^r), *agiutător*, *agiunare* (189^v), *batgiocoriț* (187^r), *giudecătoriul* (182^v), *giumătate* (185^r), *giudecății* (189^v), *giucat* (190^r), *giălcuire* (192^r)⁴⁰. Astfel, considerăm că graiul copistului este unul nordic, în timp ce stratul lingvistic al izvodului este unul sudic, părere pe care o vom aprofunda în urma unei analize amănunțite a întregului codice.

2. A doua copie a redacției scurte a scrierii ascetice se poate găsi între filele 188^v și 189^v ale ms. rom. BAR 1287⁴¹. Finalizat la 11 ianuarie 1685⁴², codicele reprezintă un Pateric (*Scrisoare di-nvățăturile preapodobnicilor și celor de Dumneazău purtători părinții noștri*) format din 210 file copiate de o singură mână. În ceea ce privește circulația culegerii, Pahomie, episcop de Roman, o cumpără pentru „5 lei, 2 parale”⁴³ și, în anul 1757, codicele intră în posesia schitului Pocrov⁴⁴. Structura culegerii de narațiuni hagiografice este asemănătoare cu cea din manuscrisul rom. BAR 68, ordinea în care povestirile au fost copiate fiind distinctă. De asemenea, la finalul scării (f. 201^v-207^r), copistul notează: „Cu multă bucurie am început și mă împluiu de veselie gustând de vederea sfârșitului, că bunul Dumneazău bine vru de mă dăruu de cu dragoste agiu<n>ș coneuțul. Și mă rog, cinstiț părinți și cititori, să priimiț această puțină osteneală a smerit...”⁴⁵ (f. 207^r). Pe coperta 3 a manuscrisului se află două însemnări de cititori de secol XVIII, una în slavonă, iar cealaltă în limba română: „Jeromonahul Lazăr păcătosul. Anul 7248 (=1739 sau 1740)”⁴⁶ și „Nifon Zograf. 1778 septembrie 16. Pentru Ioan Botezătoriu, cum ne învață bene [să ne]⁴⁷ purtăm, să urmăm lui”.

Copia se definește prin următoarele trăsături de limbă:

1. *e* medial aton închis la *i*: *nu tribuie* (188^v);
2. *e* medial aton conservat: *pântecele* (189^v);
3. *e* final conservat: *bune*, *tine* (189^v), *ce*, *cine*, *de* (188^v);
4. forma sincopată: *drept* (188^v, 189^r)
5. labiala *m* rostită dur: *te lumână* (189^v);

⁴⁰ BD, p. 149. Termen derivat de la „a jelcui”, atestat în nordul Transilvaniei (*Dicționarul limbii române* (DLR), tomul II, partea II, 1937, s.v. jale).

⁴¹ G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. 1, p. 278.

⁴² „Mărire lui Dumneazău, celuia carele bine au vrut de au dat după început și svârșit, *msci* ianuarii 11 *dni*, *v leat* 7193 (= 1685)” (ms. rom. BAR 1287, f. 200^v); cf. și G. Ștrempel, Fl. Moșil, L. Stoianovici, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. VI (1062–1380), Editura Academiei Române, București, 1967, p. 457–464.

⁴³ „Această sv<â>ntă carte ce se chiamă Otecinic este a noastră, Pahomie episcop Romanski (= de Roman), și o am cumpărat drept 5 lei, 2 parale” (*ibidem*, f. 201^r).

⁴⁴ „Acestu Otecinic este a schitului ce se numește Pocrovul, să se știe. *Vũ dni* Ioan Scarlat Ghica Voievod, *leat* 7265 (= 1757) iulie 6. Spisau Atanasie ieromonah” (*ibidem*, f. 209^v). „Acest Otecinic este a schitului de Săhăstria ce să numește Pocrovu, în muntele Chiriicului, o popriște de la mânăstire Niamțului de la care sântem și noi de postrig, de acolo” (*ibidem*, coperta 3).

⁴⁵ Ultima parte a însemnării este ilizibilă din cauza faptului că fila este deteriorată.

⁴⁶ „не(р)мона(х) лаза(р) многогрѣ(ш)нии лѣ(т) зсми” (*ibidem*).

⁴⁷ Secvență tăiată la legarea manuscrisului.

6. dentala *d* rostită moale : *osândești* (189^f); 7. *t* moale : *așteaptă* (188^v), *așteaptă* (189^f), *cinstești* (189^v); 8. *s* dur: *să roagă* (188^v), *să lepădară* (189^f); 9. *s* moale : *spăseniia* (188^v), *singur* (188^v, 189^{f-v}); 10. *dz* rostit dur: *Dumnedzău* (188^v, 189^{f-v}), *dzua* (189^v); 11. *ț* dur: *științai* (188^v); 12. *ț* moale: *științele* (189^f); 13. *ș* moale: *greșește* (188^v), *greșeaște* (189^f), *înșeli* (189^v), *rușine*, *nu te rușinez* (189^f); 14. *j* rostit moale: *grijeaște* (188^v), *slujești* (189^f), *grijești* (189^f); 15. africata *dz* conservată: *dzise*, *Dumnedzău*, *dzi* (188^v), *cadzi*, *Dumnedzău*, *dzise* (189^f), *cădzuş*, *dzi*, *dzici*, *Dumnedzău*, *dumnedzăiești*, *pădziș* (189^v); 16. *dz* trecut la *z*: *botez* (188^v); 17. *j* trecut la *ğ*: *giudeț*, *giudecător* (188^v), *giudeț* (189^f), *agiunge-veai* (189^v); 18. *r* moale: *greșeaște* (188^v), *greșești*, *ai greșiț*, *nu vei mai greși* (189^f); 19. *r* dur în sufixul *-or*: *giudecător* (188^v); 20. articol posesiv invariabil: *a schimniciei* (188^v); 21. prepoziția *după* (188^v).

Dintre trăsăturile care ne-au atras atenția se numără: 1. *ea* > *e* (*e*): *așe* (2^f, 3^{f-v}, 24^v), *chilie lui*, *minte lui*, *la moarte lui* (2^v), *ii păre* (3^v), *(dzua și) noapte* (24^v), *mărire (cea deșartă)* (25^f), *până la moarte lui* (51^f), *să făce* (70^f); 2. conservarea diftongului *ea* în: *așea* (24^f, 51^f, 152^f, 153^f); 3. trecerea lui *u* la *i*: *frâmșețe* (70^f); 4. *z* dur: *zădar* (24^f), *păzăsc* (130^f); 5. africata *dz* conservată: *să lucreadze*, *să șadză* (2^f), *Dumneadzău*, *dzisă* (2^v, 24^v), *dzac*, *dzice*, *să mai vădz* (3^f), *miedzul*, *nu-l vădzuse* (3^v), *dzisă* (24^f), *dzua* (24^v), *vândză* (51^f), *vădzuiu* (70^f), *dzise* (188^v), *pădziș* (189^v); 6. *dz* trecut la *z*: *zua* (25^f), *păziți* (130^f), *orz*, *păzi* (153^f), *botez* (188^v); 7. preponderența lui *j* trecut la *ğ*: *giunghe* (3^f), *agiunse* (152^v), *giudeț*, *giudecător* (188^v), *giudeț* (189^f). Suntem de părere că graiul scribului reflectă, în mare măsură, trăsăturile specifice zonei Moldovei⁴⁸, stratul de limbă al traducerii putând fi decelat numai după o analiză amplă a întregului pateric. N.A. Ursu atribuie traducerea acestui tip de pateric mitropolitului Dosoftei, alături de o versiune prescurtată a *Vămilor văzduhului*, de altfel transcrisă împreună cu patericul în ms. rom. BAR 1261 (vezi *infra*)⁴⁹. Această atribuire ar trebui privită cu precauție, având în vedere că, în cazul *Vămilor*, „nu este greu de observat că în cuprinsul ei urmele uzului lingvistic care îl individualizează pe cărturarul moldovean sunt, în ciuda întinderii textului, destul de puține”⁵⁰.

3. Sub titlurile *Poveastea de cine greșeaște după schimnicia și Învățătură pentru să-ț pedepsești sufletul* se găsește versiunea scurtă a apocrifului și între filele 120^f și 121^f ale manuscrisului românesc BAR 146⁵¹. Realizat în anul 1725, patericul prezintă un format de 21 × 16 cm și este compus din 128 de file transcrise de Cozma monahul⁵², *Scara* (f. 128^v) manuscrisului fiind incompletă. Copistul semnează pe ultima pagină a codicelui: „Mărire lui Dumnedzău celuie carele bine

⁴⁸ Vezi BD, p. 343–346.

⁴⁹ N.A. Ursu, *Alte traduceri necunoscute din tinerețea lui Dosoftei*, LR, 5, 1978, p. 495–507.

⁵⁰ Al. Mareș, *Traduceri necunoscute ale lui Dosoftei din perioada celui de-al doilea exil polon (III)*, LR, 1, 1988, p. 62.

⁵¹ G. Ștrempele, *op. cit.*, vol. I, p. 45–46.

⁵² G. Ștrempele, *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, vol. I, București, 1959, p. 45–46.

au vrut de au dat după început și sfârșit. *Măsęca* deceamvrii 20 dni v leat 7234 (= 1725)”. De asemenea, pe fila 127^v se găsește însemnarea unui cititor din mediul monahal: „Să se⁵³ știe de când am citit eu pe acest otecinic în dzilele preînălțat domnu Ioan Grigorie-Voivod. Septemvrie 7 let 7270 (= 1761). Calistru dichiu”. În acest caz ne este cunoscut faptul că scribul provine din Moldova, fapt învederat în trăsăturile lingvistice ale textului:

1. *e* medial aton închis la *i*: *praznicile* (120^v); 2. *e* medial aton conservat: *pântecele* (120^v); 3. *e* final conservat: *ce, cine, de* (120^f), *praznice, tine* (120^v); 4. *ęa* > *e* (*ę*): *bogăție (ce-mi fu dată)* (120^v); 5. forma sincopată: *drept* (120^f); 6. *m* moale: *lumină* (120^v); 7. dentala *d* rostită moale: *osândeăști* (120^v); 8. *t* moale: *așteaptă* (120^f), *cinsteăști, sufleteasc* (120^v); 9. *s* dur.: *să grijeăște, să roagă, sângur* (120^f), *să lepădară* (120^v); 10. *s* moale : *spăse<n>ie* (120^f); 11. *dz* rostit dur: *Dumnădzău* (120^{f-v}); 12. *ț* dur: *științale* (120^v); 13. *ț* moale: *științei* (120^f); 14. *ș* moale: *greșeaște, greașeaște, rușine* (120^f), *înșeali, nu te rușineadzi* (120^v); 15. *j* rostit moale: *grijeăște* (120^f), *grijeăști, slujeăști* (120^v); 16. africata *dz* conservată: *botedz, dzi, dzisă, Dumnădzău* (120^f), *cadzi, cădzuși, dzi, dzisă, dzise, Dumnădzău, dumnădzăiaști, rușineadzi* (120^v); 17. *dz* trecut la *z*: *păziși* (120^v); 18. *j* trecut la *ğ*: „*giudeț*”, „*giudecător*” (120^f), *giudeț* (120^v), *agiungi-i au ba* (120^v); 19. *r* moale: *greșeaște, greașeaște* (120^f), *greșeaști, ai greașit, nu vei mai greși* (120^v); 20. *r* dur în sufixul -or: *giudecător* (120^f); 21. articol posesiv invariabil: *a schimniciei* (120^f); 22. prepoziția *după* (120^f); 23. prepoziția *cătră* (120^f).

4. Manuscrisul românesc BAR 1261 a fost finalizat în anul 1726 de către același monah Cozma de la Mănăstirea Neamț⁵⁴. Codicele, format din 441 de file, adună la un loc scrieri precum *Mântuirea păcătoșilor* (f. 1^r–171^r), *Viața lui Vasile cel Nou și vămile văzduhului* (171^v–224^f), *Cuvântul sfântului părintelui nostru Ețrem Sirul pentru călugări* (224^f–225^f), *Orânduiala cum să cade a înceape Psaltire* (350^f–426^f), *Peasnele lui Moisi* (426^f–432^v) și *Slujba Acatistului* (432^v–441^v). Între filele 228^f și 349^f a fost transcris *Scrisoare de-nvățătură a preacuvioșilor și de Dumnădzău purtătorilor părinții noștri*, un pateric asemănător cu tipul descris mai sus. Redacția scurtă a textului de care ne ocupăm se găsește între filele 339^f și 340^f. Pe marginea unor numeroase file se pot găsi însemnări din veacul al XIX-lea (4^v, 106^v, 122^v, 254^v ș.a.). Deosebită este o însemnare din anul 1761, care indică faptul că un scrib muntean copia cărți în nord, probabil în Moldova: „De pe această carte s-au scris și alt izvod de mine, Sandul Țăporul, munteanul din București. La vle<a>t 7269” (108^f–109^f). De asemenea, la finalul *Scării* patericului (347^r–349^v), copistul menționează de ce a omis unele narațiuni scurte: „Mai sântu capete neînsămbrate, ce pentru că sânt mici și multe și tot de-a rândul ce le-am lăsat și ca pentru leane, socotind că cine va cerca va afla. <E>že pisach Cozma monah”.

⁵³Scris: *cu* ê. Altă lecțiune posibilă: *să*.

⁵⁴G. Ștrempele, *op. cit.*, vol. I, p. 269.

Majoritatea trăsăturilor lingvistice ale textului copiat reflectă graiul moldovean al scribului: 1. *e* medial aton închis la *i*: *științii* (339^f); 2. *e* medial aton conservat: *pânțele, trebuie* (339^v); 3. *e* final conservat: *ce, cine, de* (339^f), *praznice, tine* (339^v); 4. *ça > e (e)*: *bogăție (ce-mi fu dată)* (339^f); 5. forma sincopată: *drept* (339^v); 6. labiala *m* rostită dur: *trimăs* (339^v); 7. *m* rostit moale: *lumină* (340^f); 8. dentala *d* rostită moale: *osândești* (339^v); 9. *t* moale: *așteaptă* (339^{f-v}), *cinstești, sufletesc* (339^f); 10. *s* dur: *să roagă, sânгур* (339^f), *să lepădară* (339^v); 11. *s* moale: *se grijește, spăsenie* (339^f); 12. *dz* rostit dur: *Dumnezeu* (339^{f-v}); 13. *ț* moale: *științei* (120^f); 14. *ș* moale: *greșeaște, rușine* (339^{f-v}), *înșeli, nu te rușineadzi* (339^v); 15. *j* rostit moale: *grijește* (339^f), *grijești, slujești* (339^v); 16. africata *dz* conservată: *dzi, dzisă, Dumnezău* (339^f), *cadzi, cădzuși dzisă, dzise, Dumnezău, dumnezăiești, dzi, rușineadzi* (339^v); 17. *dz* trecut la *z*: *botez* (339^f); 18. *j* trecut la *ğ*: *giudecător* (339^f), *giudeț, agiungi-i au ba* (339^v); 19. *r* moale: *greșeaște* (339^f), *greșești, ai greșit, nu-i mai greși* (339^v); 20. *r* dur/ moale în sufixul *-or*: *giudecător* (339^f) și *giudecătoirul* (339^v); 21. articolul posesiv invariabil: *a schimniciei* (339^f); 22. prepoziția *după* (339^f); 23. prepoziția *cătră* (339^f).

5. O copie a versiunii scurte a scrierii pseudo-evagriene se află și în manuscrisul românesc conservat la Biblioteca Academiei Române sub cota 1064⁵⁵. Manuscrisul a făcut parte din biblioteca persoanlă a lui Moses Gaster (nr. 3), de unde a intrat în posesia lui Mihai Eminescu, după cum reiese dintr-o însemnare autografă realizată între 1875 și 1876, ștearsă și ilizibilă din cauza faptului că fila a fost ulterior tăiată. Întocmit în anul 1742 de către același monah, Cozma, codicele conține 346 de file și este compus din *Mântuirea păcătoșilor* (1^f–178^f), *Viața lui Vasile cel Nou și Vămile văzduhului* (227^f–346^v) și *Patericul schitului* (227^f–346^v), între filele 342^f și 342^v fiind copiate cele două scurte texte anonime care formează scrierea ascetică atribuită ulterior lui Evagrie Ponticul. Unica însemnare din manuscris îi aparține scribului, care indică felul în care a copiat *Vămile văzduhului* (f. 226^v).

Din punct de vedere al localizării, analiza straturilor de limbă este asemănătoare cu cazurile de mai sus: stratul preponderent reflectă graiul moldovenesc al scribului de la Neamț: 1. *e* medial aton închis la *i*: *praznicile* (342^f); 2. *e* medial aton conservat: *pânțele, trebuie, științei* (342^f); 3. *e* final închis la *i*: *praznici* (342^f); 4. *e* final conservat: *ce, cine, de, praznice, tine* (342^f); 5. *ça > e (e)*: *bogăție (ce-mi fu dată)* (342^v); 6. forma sincopată: *drept* (342^f); 7. *m* rostit moale: *lumină* (342^v); 8. labiala *p* rostită dur: *trupască* (342^f); 9. dentala *d* rostită moale : *osândești* (342^f); 10. *t* moale : *așteaptă, cinstești, sufletesc* (342^f); 11. *s* dur: *să roagă, să grijește, să lepădară* (342^f), *sânгур* (342^v); 12. *s* moale : *se grijește, spăsenie* (342^f); 13. *dz* rostit dur: *Dumnezău* (342^{f-v}); 14. *ț* moale: *științei* (342^f); 15. *ș* moale: *greșeaște, rușine, nu te rușinezi* (342^f) *înșeali* (342^v); 16. *j* rostit moale: *grijește* (342^f), *grijești, slujești* (342^v); 17. africata *dz* conservată: *cadzi, dzi, dzisă, dzise, Dumnezău, dumnezăiești, rușineadzi* (342^f),

⁵⁵ G. Ștrempele, *op. cit.*, vol. I, p. 216.

cădzuși, dzi (342^v); 18. *dz* trecut la *z*: *botez, nu te rușinezi* (342^f), *păziș* (342^v); 19. *j* trecut la *ğ*: *giudecător, giudeț* (342^f), *agiungi-i au ba, giudeț* (342^v); 20. *r* moale: *greșește, greașește, greșești, ai greșiț, nu-i mai greași* (342^f); 21. *r* dur în sufixul -or: *giudecător* (342^f); 22. articol posesiv invariabil: *a schimniciei* (342^f); 23. prepoziția *după* (342^f); 24. prepoziția *cătră* (342^f).

Copia aflată în acest manuscris ar trebui, la o primă vedere, pusă în legătură cu cea păstrată în ms. rom. BAR 1261, în lumina faptului că ambele au fost transcrise de același copist într-un context de compunere asemănător: alăturarea textului din *Pateric* cu *Mântuirea păcătoșilor și Vămile văzduhului*. Identic cu cazul ilustrat mai sus, punem în evidență faptul că, cel mai probabil, între cele două copii (ms. rom. BAR 1261 și 1064) nu se află vreun raport direct, copia din codicele din urmă nedescinzând direct din manuscrisul cu cota 1261. Acest aspect reiese din opțiunile lexicale diferite (a), frazarea distinctă (b) și omisiunile diferite (c):

- a. ms. rom. 1261: „nu trebuie să fie fără lacrimi” (f. 339^f)
 ms. rom. 1064: „nu trebuie să fie fără de plânsu” (f. 342^f)
 ms. rom. 1261: „din temnița trupului său” (339^f)
 ms. rom. 1064: „din temnița cea trupască” (342^f)
 ms. rom. 1261: „de câte or te milui și iar te leniși” (340^f)
 ms. rom. 1064: „de câte ori te mângâia și tu iar te leniș” (342^v)
- b. ms. rom. 1261: „iar dzisă” (339^v)
 ms. rom. 1064: „dzisă ia<r>” (342^f)
 ms. rom. 1261: „fără de sfială te amesteci cu călugării” (339^v)
 ms. rom. 1064: „cu călugării fără sfială te amesteci” (342^f)
- c. ms. rom. 1261: „dureare și rușine cu multă muncă” (339^v)
 ms. rom. 1064: „durearea și rușine și muncă” (342^f)

Astfel, se pot lansa două ipoteze: fie cele două copii nu descind direct una din cealaltă iar cea aflată în ms. rom. 1064 ilustrează o copie intermediară prelucrată și pierdută, fie deosebirile se datorează intervențiilor copistului.